

minne geschikt en daarna was het *business as usual*. Het geschil van 1468-1477 was daarop geen uitzondering.

In haar analyses valt Wubs-Mrozewicz telkens terug op het *ingroup-outgroup*-model. In sommige hoofdstukken helpt het model inderdaad de interne en externe relaties van de koopliedengroepen helder te definiëren, maar in andere gevallen voegt het niet veel toe. Dat bijvoorbeeld Hollanders in Bergen een *outgroup* vormden, is gezien hun rechtspositie en optreden zo duidelijk dat een theoretische duiding daarvan wat gekunsteld aan doet. Door de sterke methodologische inslag leest het proefschrift ook niet zo heel vlot. Bovendien is Wubs-Mrozewicz erg sterk op de casus Bergen gericht en heeft ze daardoor wat weinig aandacht voor ontwikkelingen daarbuiten. Zo had ze de vergelijking van Bergen met de hanzeatische kantoren in Brugge, Novgorod en Londen wat grondiger kunnen uitwerken. Ook besteedt ze weinig aandacht aan de manier waarop politieke en commerciële verhoudingen tussen Holland en het Oversticht zich buiten Bergen ontwikkelden; de eventuele impact van veranderingen aan het 'thuisfront' komt nauwelijks ter sprake.

Deze opmerkingen doen echter geen afbreuk aan de grote verdiensten van dit proefschrift. *Traders, Ties and Tensions* is een boek dat in algemene zin inspiratie biedt voor de studie naar de interactie tussen internationale koopliedengemeenschappen en meer in het bijzonder een nieuw ijkpunt is in de geschiedschrijving over de Hanze in Noorwegen waar geen onderzoeker omheen zal kunnen.

JOB WESTSTRATE,

RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

Nieuwe geschiedenis

Thomas, Werner, Stols, Eddy (eds.), ***Een wereld op papier. Zuid-Nederlandse boeken, prenten en kaarten in het Spaanse en Portugese wereldrijk (16de-18de eeuw)*** (Leuven, Den Haag: Acco, 2009, 479 blz., ISBN 978 90 334 7418 7).

Deze door Eddy Stols en Werner Thomas uitgegeven bundel artikelen kent een duidelijk heden, verleden en toekomst. De actuele aanleiding voor het ontstaan van het boek was de tentoonstelling in het Antwerpse museum Plantin-Moretus over Antwerpse boeken en prenten in de wereld. Het vormt echter ook een logisch vervolg op de tentoonstelling in hetzelfde museum uit 1991 over Plantin en de Iberische wereld, die destijds eveneens werd bekroond met een mooi boek. Verder terug in de tijd komen we uit bij het bibliografische en historische werk van Jean Peeters-Fontainas over de Spaanse drukken in de Nederlanden en dat van Leon Voet over Plantin. De bundel van Stols en Thomas kan dus voortbouwen op een lange onderzoekstraditie en omvangrijk bibliografisch voorwerk. Dat wil echter geenszins zeggen dat de mogelijkheden van het onderwerp zijn uitgeput. Zowel in het museum als aan de universiteit van Leuven zijn nieuwe projecten aan de gang die voor chronologische en geografische uitbreiding van het terrein zorgen. Zo werkt men in het museum aan bibliografieën over de achttiende-eeuwse boekproductie en Werner Thomas heeft in Leuven een omvangrijk project lopen waarbij de betekenis van het Zuid-Nederlandse boek voor Latijns-Amerika wordt bestudeerd in de periode 1500-1800. Hiervoor onderzoekt men vooral bibliotheken en archieven in landen als Mexico en Peru. De ambitie is zelfs om dit project later uit te breiden tot Azië. In de slotzin van de inleiding nemen de uitgevers al een voorschot op de toekomstige conclusie 'dat de Zuidelijke Nederlanden na de sluiting van de Schelde zich niet opsloten in een steriele wereld van rooms-katholieke devotie, die in schril contrast zou gestaan hebben met het dynamisme van het

calvinistische Noorden, maar dat ze als gevolg van hun meesterlijke beheersing van de vroegmoderne communicatietechnieken en kanalen, integendeel een rol van belang speelden in de mondialisering van het Spaans-Portugese wereldrijk, dat voor de eerste keer in de geschiedenis mensen en maatschappijen uit de vier continenten met elkaar verbond en op die manier een eerste geglobaliseerde wereld tot stand bracht' (20-21).

Deze bundel bewijst bovendien ook op een meer bescheiden manier dat de huidige 'Zuidelijke Nederlanden' nog steeds een dergelijke rol kunnen vervullen binnen de wetenschappelijke uitwisseling van ideeën. De uitgevers hebben namelijk een internationaal gezelschap auteurs bijeen weten te halen uit België, Brazilië, Frankrijk, Mexico, Oostenrijk en Spanje. Bovendien zijn de teksten uit het Frans, Portugees en Spaans allemaal in het Nederlands vertaald zodat ook mensen die deze talen niet machtig zijn kennis kunnen nemen van de ideeën van auteurs van buiten het eigen taalgebied. Dit geeft de bundel een grote eenheid, en benadrukt dat het Nederlands nog niet is afgeschreven als wetenschappelijke taal. Een minpunt van de bundel is het wisselende karakter en niveau van de stukken, deels een gevolg van het eerder besproken heden, verleden en toekomst van het onderzoeksveld. Er zijn goede en gedegen stukken van onderzoekers met veel kennis van zaken, maar er zijn ook auteurs die oud werk herpakken zonder veel nieuwe inspiratie. Daarnaast zijn er korte stukken over nieuw onderzoek die inhoudelijk nog niet veel te bieden hebben maar vooruitwijzen naar de toekomst. Een ander klein bezwaar is het feit dat de kern van de geschiedenis over de bekende Antwerpse drukkers en de Iberische wereld bij meerdere auteurs voorbij komt. Dit is echter vooral een bezwaar voor iemand, zoals een recensent, die de hele bundel achter elkaar uitleest.

Hoewel de titel alleen spreekt over de verspreiding van boeken, prenten en kaarten, gaat de bundel eveneens over de personen die deze verspreiding mogelijk maakten: Zuid-Nederlandse drukkers, typografen, boekhandelaren, militairen, ingenieurs,

kooplieden en kunstenaars in het Portugese en Spaanse wereldrijk, maar ook Portugezen in de Lage Landen als auteurs en klanten van de Zuid-Nederlandse uitgeverijen. De uitgevers waren op zoek naar de vergroting van hun marktaandeel, bouwden aan een Spaans fonds en beconcurrerden elkaar, maar daarnaast speelde hun houding ten opzichte van het Spaanse wereldrijk eveneens een rol bij hun beslissingen. Interessant is daarbij de vernieuwende aandacht voor de rol van drukker-boekverkopers als handelaren in de boeken van andere uitgevers. Daarnaast handelen enkele bijdragen over de aanwezigheid van Nederlandse boeken in Iberische en Latijns-Amerikaanse collecties en de totstandkoming van de centrale bibliotheken van Portugal en Brazilië. Hoewel het onderzoek naar de invloed in Azië niet centraal staat, vinden we bij Eddy Stols en Noël Golvers toch eveneens aandacht voor de 'Via Orientalis'. De cartografische stukken leveren boeiende inzichten op, zoals de relatie tussen de weergave van Amerika en de houding ten opzichte van het Spaanse wereldrijk. Door Brazilië als een eiland voor te stellen konden de 'piraten' van de Republiek dat gebied los zien van de Spaanse bezittingen in Amerika. Ook de keuze van de cartografische techniek werd beïnvloed door de politieke verhoudingen van de tijd. Bij de teksten over de prentkunst gaat het vooral om de invloed die de Zuid-Nederlandse kunstenaars hebben gehad op de ontwikkeling van de kunst van Amerika.

Persoonlijk heb ik veel plezier gehad bij het lezen over de vaak bijzondere avonturen van de 'cultural brokers' in deze geglobaliseerde wereld. Zo bevat het zeer informatieve artikel van Piet Lombaerde veel gedetailleerde informatie over de militaire ingenieurs en hun activiteiten. Hier vinden we bijvoorbeeld het verhaal van de jezuïet Jan Ciermans (1602-1648) uit Den Bosch, die in Leuven doceerde, maar uiteindelijk in Portugal terecht kwam als expert in de krijgskunde en daar persoonlijk betrokken raakte bij diverse gevechten. Hij werd uit de orde gezet en zou zelfs op het slagveld sterven. Een ander voorbeeld is Cornelio Adrián César, die als drukker in Mexico door de inquisitie

veroordeeld werd voor lutheranisme en drie jaar werd opgesloten in een franciscaans klooster waar hij meewerkte in de drukkerij. Daarna zou hij gedurende enkele decennia in Mexico vooral religieus drukwerk blijven verzorgen. Hij was zijn leven echter rond 1572 in Haarlem begonnen als zoon van een wolverver en had als kind zelfs meegevochten in het leger van Willem van Oranje. Met deze twee voorbeelden wil ik tegelijkertijd benadrukken dat de bundel van Stols en Thomas eveneens van belang is voor mensen die zich in hun interesse beperken tot de klein-Nederlandse geschiedenis van het huidige Nederland.

RAYMOND FAGEL,
UNIVERSITEIT LEIDEN

Verdugo, Francisco, **Voor God en mijn koning. Het verslag van kolonel Francisco Verdugo over zijn jaren als legerleider en gouverneur namens Filips II in Stad en Lande van Groningen, Drenthe, Friesland, Overijssel en Lingen (1581-1595)**, Jan van den Broek (ed.) (Groninger bronnen reeks 3; Assen: Van Gorcum, 2009, xii + 328 blz., ISBN 978 90 232 4513 1).

Het apologetische geschrift van de Spaanse kolonel Francisco Verdugo heeft generaties historici uit de Lage Landen voor problemen gesteld. Daar is allereerst de tekst, gesteld in vaak slecht geredigeerd Spaans. Het was het werk van iemand die van de laagste rangen was opgeklommen en ongetwijfeld geen universitaire scholing had genoten, maar het was dan ook niet bedoeld voor publicatie. De auteur wilde met het geschrift aan zijn superieuren uitleggen dat het verlies van het Noordoosten van de Habsburgse Lage Landen aan de rebellen niet zijn schuld was. Het grootste probleem voor de historici was echter het persoonlijke karakter van de tekst. Hier was niet iemand aan het woord die een zo objectief mogelijke beschrijving van de gebeurtenissen wilde geven, maar iemand die veelal

in de eerste persoon over zijn eigen daden sprak. Dat maakte zijn werk natuurlijk tot een hoogst onbetrouwbare bron voor de historici die drukdoende waren om tot een getrouwe weergave van de gebeurtenissen te komen. Daarnaast was het Spaanse perspectief van de auteur evenmin iets waar de Nederlandse geleerden mee uit de voeten konden. Of zoals de uitgever van de tekst in zijn inleiding stelt: ‘voor Nederlanders is de “Spaanse” kant van de “Tachtigjarige Oorlog” zoiets als de achterkant van de maan’ (81).

Lezing van Verdugo verandert bovendien onze visie op het mythische verhaal van de roemrijke veroveringen van prins Maurits. Zijn regelmatig als een ‘militaire revolutie’ omschreven nieuwe manier van oorlogvoeren zou de machtige Spaanse legers hebben verdreven. Met Verdugo in de hand wordt het succes van Maurits beduidend minder heroïsch. Het wordt dan een verhaal van geldgebrek aan de kant van de Spaanse gouverneur, die bovendien geen goede Spaanse en Italiaanse militairen kreeg toegewezen, maar het moest doen met veel minder gewaardeerde naties zoals Walen en Duitsers. De hoge politiek van Brussel (lees de hertog van Parma en zijn naaste, vaak Italiaanse dienaren) had bovendien weinig behoefte om in het ver weg gelegen Noordoosten te investeren. Daarnaast was een groot deel van het falen van Verdugo – en dus van het succes van Maurits – volgens hemzelf te wijten/te danken aan het verraderlijke gedrag van de Groningers.

Jan van den Broek, gemeentearchivaris van Groningen tussen 1977 en 2002, heeft zijn Nederlandse vertaling van Verdugo voortreffelijk uitgegeven en er valt nauwelijks iets op aan te merken, afgezien van een enkel Spaans accent in de index. De tekst wordt bovendien voorafgegaan door een zeer uitgebreide inleiding die al een voorafspiegeling lijkt te vormen van zijn toekomstige grote studie over Stad en Lande tussen het Verraad van Rennenberg en de Reductie van Groningen (1580-1594). Hiervoor heeft hij al eerder in dezelfde bronnenreeks voorwerk gepubliceerd in de vorm van het geheime dagboek van de Groninger stads-